

Оксана Робуль

СИНЕРГЕТИКА ЯК ІННОВАЦІЙНА МЕТОДОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Авторка розглядає здобутки синергетики в сучасній освіті через висвітлення особливостей інноваційної синергетичної методології та змісту професійної підготовки майбутніх учителів. У статті презентуються авторський погляд на тлумачення синергетики і синергетичний вимір особистісно-гуманістичної педагогічної парадигми, розкриваються основні закони реалізації інноваційної педагогічної освіти.

На межі XX і XXI століть стратегічні цивілізаційні зрушення і посилення глобально-інтеграційних тенденцій у суспільному організмі цілком правомірно зумовили перегляд традиційних світоглядних орієнтирів, формування постнекласичної науки, розроблення нової загальнонаукової парадигми і вибудовування інноваційного синергетичного погляду на проблеми сьогодення.

Термін **«синергетика»** походить від грецького **«synergeia»** (**«син»** — **«сумісно», «разом»** і **«ергос»** — **«дія»**), що достеменно перекладається як **«енергія сумісної дії»** й означає узгодженість, взаємодію. Історія його народження поринає у 1972 рік — саме тоді німецький професор Г. Хакен (пізніше — директор Інституту теоретичної фізики і синергетики Штутгартського університету) організував міжнародний симпозіум, на якому вперше назвав дане поняття. Відтоді термін **«синергетика»** жваво імплементується у понятійно-термінологічному банку науки, долаючи науково-галузеві кордони і географічні межі країн.

Сучасна глобалістика окреслення синергетичної тенденції в науці пов'язує із тим фактом, що **«світ як цілісність, який включає людину, — одна з найбільш обґрунтованих моделей світобачення, створюваних природознавством другої половини XX ст.»** [16, 30–31], а також із нагальною необхідністю систематизації накопичених знань та їх раціонального синтезу.

Синергетика впевнено й активно входить до усіх сфер життєтворчості сучасної людини. **«Енергія сумісної дії»** в сучасному полілогічному просторі стає універсальним міждисциплінарним засобом спілкування, здатним долати різногалузевість наукового знання, виходити за межі конкретної наукової галузі, встановлювати нові міжпредметні зв'язки, забезпечувати **«комунікативний місток»** між різногалузевими знаннями для створювання єдиного

інформаційного простору й ефективного цілісного загальнонаукового розвитку. Синергетика «руйнує багато наших звичних уявлень і навчає бачити світ по-іншому» [15, 3]. Вона надає людству можливість «усвідомлення нелінійності, багатофакторності й вірогідності реального світу, поліваріантності шляхів його розвитку і неможливості опису його в межах класичних теорій і моделей, що дають лінійне уявлення та формують лінійне мислення» [8, 9]. Синергетика виступає базою для «взаємопроникнення природничого і гуманітарного змісту освіти» [2, 18], пропонуючи для використання «методологічний ключ, який дозволяє здійснювати аналіз дійсності у відповідності із сучасним стилем розвитку соціокультурного процесу» [9, 66].

Сьогодні синергетика сприймається різнопланово. Аналіз відповідної літератури й інтернет-джерел, автори яких висловлюють позитивне ставлення до розробляння синергетичної проблематики (В. Аршинов, Л. Бевзенко, М. Богуславський, Г. Буданов, В. Василькова, В. Виненко, М. Волькенштейн, Л. Горбунова, Н. Григор'єва, І. Добронравова, Л. Зоріна, В. Ігнатова, С. Клепко, О. Князева, С. Курдюмов, В. Лутай, В. Михайлов, І. Пригожин, В. Розін, І. Савицький, І. Стенгерс, М. Таланчук, Е. Фінкельштейн, Г. Хакен, Ю. Шаронін та інші), дає змогу скласти барвисту палітру концептуальних підходів до трактування сутності синергетики [11].

Особисто нам імponує інтерпретація синергетики самим Г. Хакеном, що визначив цей термін як найбільш розвинену теорію самоорганізації, яка дає змогу встановити місток між редукціонізмом (сприйманням функціонування системи через мікрорівень) і макрохолізмом (сприйманням функціонування системи в цілому на макрорівні), налагодити органічний діалектичний взаємозв'язок між частиною і цілим, елементом і системою, акцентувати увагу на узгодженості взаємодії частин і врахуванні енергії цієї взаємодії при утворенні структури як єдиної цілісності. Звідси ми визначаємо синергетику як сучасний науковий світогляд, який характеризується універсальністю, глобальністю, відкритістю, нелінійністю, цілісністю, інноваційністю [12]. Це — глобальна інтегральна загальнонаукова методологія (макрорівень наукової методології, методологія як специфічний вид людської діяльності), що оперує універсальними максимумами, які своєрідно транслюються на різні предметні галузі наукового знання і поширюються на усі об'єкти наукового дослідження. Синергетика — макроордината сучасної науки, що зумовлює існування діалектичного зв'язку із філософією освіти (мезокоординатою) й особистісно-гуманістичною педагогічною парадигмою (мікрокоординатою). Саме такі параметри функціонування сучасної педагогічної науки забезпечують вибудову інноваційної синергетичної методології, змісту і технології професійної підготовки майбутніх учителів.

На наш погляд, власне такий підхід дасть змогу долати *парадокси*, що виріли в *сучасній педагогічній освіті* й гальмують процес її модернізації. По-перше, на сучасний момент освіта зарекомендувала себе як суспільна сфера, найпрогресивніша в ракурсі декларування й найінертніша в ракурсі дії. Звідси випливає і достатньо глибокий розрив між теорією і практикою, наукою і реальним життям. Долати цей розрив можливо і потрібно — через декларацію реально втілюваних цінностей і реальне втілення задекларованих цінностей

у життя. По-друге, спостерігається зниження суспільного статусу та суспільної ролі сучасного вчителя на тлі його історично вивіреної грандіозної місії перед людством. Звідси — масове знецінення педагогічної освіти і використання її молоддю в якості буфера для здобуття вищої освіти.

Спробуємо окреслити **основні закони реалізації інноваційної педагогічної освіти**, покликаної долати зазначені вище парадокси через інноваційну методологію, зміст і технологію підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності на засадах синергетики, філософії освіти й особистісно-гуманістичної педагогічної парадигми. Саме так ми визначаємо мету нашого дослідження.

Насамперед зазначимо, що педагогічна освіта — це освіта учителів, тобто осіб, які в майбутньому мають навчати і виховувати прийдешні покоління.

На тлі безперечно відповідальної місії вчителя сьогодні змінюється семантика цієї професії. Адже сучасні суспільні екзистенції зумовлюють необхідність існування людини нової формації. Потреба формування інноваційного типу людського сприйняття, основною характеристикою якого, передусім, є глобальний дух універсалізму, нового типу мислення, нової свідомості, нового розуміння людини власного місця в історії, суспільстві та світі, зараз дуже нагальне. Наш час вимагає **синергетичного полірівневого звернення до особистості людини**:

— на мікрорівні — як до суб'єкта саморозвитку, зі своїм неповторним індивідуальним образом, високорозвиненою духовністю, творчим початком, позитивною Я-концепцією;

— на мезорівні — як до суб'єкта професійного становлення, основною ознакою якого є наявність цілісного комплексу професійно значимих характеристик: якостей, рис, переконань, ідеалів, цінностей тощо;

— на макрорівні — як до суб'єкта світової цивілізації, універсальними (планетарно-космічними) характеристиками якого є ноосферне мислення, планетарна свідомість, полікультурність, гуманістична культура, громадянськість, толерантність, здатність до життєтворчості у глобальному масштабі тощо.

Саме такий розвиток особистості людини у синергетичному вимірі становить мету, результат і перспективу нової педагогічної парадигми. Тому на перший план в сучасній освіті виступають такі проблеми: розвиток цілісної творчої особистості на основі одвічних гуманістичних цінностей людства і норм демократичної культури, створення особистісно-гуманістичної аури в усіх ланках освітньої галузі, розроблення методолого-теоретичних засад нової педагогічної парадигми та її технологічного забезпечення. Основними принципами вирішення цих питань виступають холізм (синергетична цілісність) і поліцентризм, відкритість і динамізм, демократизація і гуманізація, природовідповідність і культуровідповідність, полікультурність і толерантність, диференціація й інтеграція, варіативність й елективність. Саме вони зумовлюють перегляд екзистенційно-ціннісного підґрунтя освітньої системи як найбільш рухомого й технологічного компонента культури людства, констатуючи цілком визрілу необхідність розроблення нової освітньої філософії.

Мінлива сучасність висуває до вчителя відповідальні вимоги. Його ціннісними пріоритетами мають бути тандеми особистісного розвитку дитини і власного саморозвитку, активної життєтворчості вихованця і власного творчого

життя, гармонізації внутрішнього і зовнішнього світів дитини та внутрішнього і зовнішнього Я-світів.

Відтак учитель нової генерації має володіти такими основними характеристиками, як високий професіоналізм, демократичність, гуманність, толерантність, почуття власної і національної гідності, креативність, комунікативність, працелюбність, наукова ерудиція тощо. Саме цим зумовлений синергетичний погляд на феноменологію сучасної педагогічної освіти через призму традиційності й інноваційності.

Очевидно, зростити людину, яка була б професійно здатна навчати і виховувати інших людей, усіляко підтримувати і сприяти їх саморозвитку можливо лише за умови створювання належного особистісно-гуманістичного середовища. Адже аура навчально-виховного середовища у вищому педагогічному закладі безпосередньо впливає на розвиток особистості майбутнього вчителя і якість його професійної компетентності. Тому в практиці сучасного педагогічного вузу особистісно-гуманістична педагогіка виявляється унікальним феноменом: вона має помножитися сама на себе.

Отже, орієнтуючи сьгоднішніх студентів педагогічних вузів на необхідність реалізації особистісно-гуманістичної педагогічної парадигми в сучасній школі, необхідно у вищому навчальному закладі створювати і підтримувати відповідне особистісно-гуманістичне середовище на синергетичних засадах нової філософії освіти, використовуючи стратегію педагогічної підтримки і допомоги людині, надання їй цільового поліаспектного захисту у процесі розвитку.

Стратегія особистісно-гуманістичного виховання (рис. 1) характеризується гуманістичним контекстом, що передбачає, по-перше, гуманний орієнтир у ставленні до людини і, по-друге, гуманну позицію самої людини у виховному процесі. Це зумовлює бісуб'єктність виховних стосунків (вихователь і вихованець — повноправні суб'єкти педагогічного процесу), наділення їх

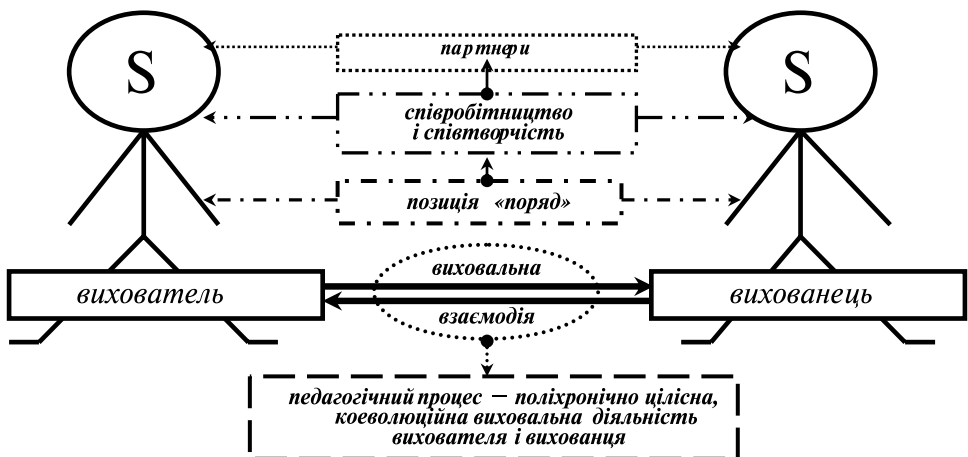

Рис. 1. Сутність особистісно-гуманістичної стратегії нової педагогічної парадигми.

виховувальним змістом. Виховний процес у такому разі розглядається як поліхронічна цілісність, система виховувальних відносин, персоналізована єдність двох взаємозалежних виховальних впливів: «вихователь — вихованець», «вихованець — вихователь», коеволюційна діяльність. У цьому разі статус вихователя і вихованця у контексті виховувальної взаємодії підвищується до рівня партнерства, що виявляється у співробітництві та співтворчості, а відтак виступає одним із найважливіших чинників ефективності особистісно-гуманістичного педагогічного процесу [3; 4].

Основними характеристиками особистісно-гуманістичної позиції педагога, за переконанням К. Роджерса — автора людиноцентрованої терапії, засновника і лідера гуманістичної психології, є емпатійне розуміння вихованця, відкритість до особистісного досвіду іншої людини, активність у виховувальній взаємодії, здатність відчувати емоційний настрій колективу [14, 115]. Він стверджує, що людина є островом всередині себе, і вона може побудувати місток до іншої людини лише за умови, що вона бажає бути самою собою і їй дозволяють бути самою собою [14, 61].

Вихованець, маючи статус повноцінного суб'єкта виховувальної діяльності — партнера виховувальної взаємодії, потребує не директив (настанов, рекомендацій, наказів), а, перш за все, допомоги і підтримки, що ґрунтуються на синергетичному поєднанні педагогічної вимогливості й особистісної поваги. Звідси — і своєрідна позиція педагога у виховному процесі — позиція «поряд»: з одного боку, він — організатор виховувального середовища, дослідник, спостерігач, з іншого — друг, помічник, порадник і наставник у розвитку особистості вихованця. Успішна реалізація професійної діяльності вчителя безпосередньо залежить від оптимального виявлення особистісного смислу діяльності і поведінки вихованця для побудови синергетичної конфігурації подальшої виховувальної взаємодії. Наш сучасник, видатний представник гуманістичної думки, один із засновників педагогіки співробітництва Ш. Амонашвілі зазначає, що справжня підтримка вихованця у виховному процесі повинна ґрунтуватися на трьох постулатах гуманістичної педагогіки, а саме: любові до людини, олюдненні соціального середовища і проживанні у вихованцеві власного життя [1].

Лише за таких умов основними характеристиками позиції вихованця як справжнього суб'єкта виховувальної діяльності може бути свобода, відчуття своєї соціальної значущості, вільний власний вибір, виявлення позитивної Я-концепції тощо.

Особистісно-гуманістична стратегія нової педагогічної парадигми визначає і гуманістичне навантаження технологічних засобів її реалізації, характерними ознаками яких є педагогічна допомога і підтримка; соціальний захист; діалогічність, творчо-пошуковий характер, поєднання традиційності й інноваційності, гнучкий контроль і самоконтроль.

Вибудовуючи власну діяльність згідно з особистісно-гуманістичною стратегією нової педагогічної парадигми, учитель-вихователь посідає позицію

наставника, друга і помічника вихованця. Саме така позиція в ідеалі повинна стати синергетичною аксіомою професійно-педагогічної діяльності вчителя нової генерації, особистісно-гуманістичним надбанням сучасного педагога, що стає можливим за умови сходження від мети і завдань нової педагогічної парадигми — через її сутність і функції — безпосередньо до стратегії і технології педагогічної підтримки, допомоги і захисту людини.

Наступний закон реалізації сучасної педагогічної освіти стосується її змісту, а саме: ***інноваційна синергетична методологія професійної підготовки вимагає відповідного оновлення її змісту.***

Розвиток сучасної педагогічної освіти в цілому стратегічно спрямований на становлення єдиного синергетичного освітнього простору на основі інтеграції національних освітніх програм і стратегій у контексті універсальних загальнолюдських цінностей і освітніх ідеалів [6]. Один із орієнтирів при цьому — програма «Глобальна освіта з космічним баченням життя», розроблена на основі нової педагогічної парадигми Всесвітнім центром виживання і проблем XXI століття при ООН. У її основі — синергетичний вимір реальності, взаємоперехід від диференціювання знань — до їх синтезу, від редукціонізму — до холізму [5].

Саме такий *синергетичний вимір педагогічної реальності* ми передбачаємо при організації навчального процесу з опанування педагогічних дисциплін. Наприклад, при вивченні теми «Феноменологія класного керівництва у сучасній педагогічній теорії і шкільній практиці» з інтегрованого курсу теорії та історії педагогіки ми пропонуємо *синергетичний вимір виховної діяльності класного керівника.*

При цьому особлива увага звертається на те, що успіх виховної діяльності сучасного вчителя-вихователя залежить від синергетичної єдності і взаємозв'язку мікро-, мезо- і макрорівнів. Кожен рівень реалізується у відповідному напрямку. Такий підхід дає змогу наочно продемонструвати складність, різноманітність, трудомісткість і цілісність діяльності вчителя-вихователя в умовах сучасної школи, усвідомити її глибинну сутність, полірівневий зміст і необхідність реалізації в умовах синергетичного педагогічного процесу [13].

Під час опанування іншої навчальної дисципліни — курсу «Методика виховної та соціально-педагогічної діяльності» — ми ознайомлюємо студентів із сучасною технологією виховної діяльності, володіння якою необхідне для практичної реалізації особистісно-гуманістичної педагогічної парадигми у системі виховної роботи сучасних загальноосвітніх навчальних закладів.

Ще один закон реалізації інноваційної педагогічної освіти безпосередньо пов'язаний із попередніми. ***Новому педагогічному закладу, закладу для підготовки фахівців нової формації, практично зорієнтованих на синергетичне розуміння проблем сучасної освіти і спроможних їх дієво вирішувати, необхідна інноваційна синергетична технологія*** [7]. Вона органічно впливає з методології і змісту інноваційної педагогічної освіти і потребує детального розгляду в окремій повномасштабній публікації.

Гадаємо, що вищезгадані вимоги до реалізації інноваційної педагогічної освіти підкреслюють виняткову життєдайну силу і невичерпний розвиток синергетики в сучасній освітній системі, уможливають практичну реалізацію інноваційної методології, змісту і технології професійної підготовки майбутніх учителів. Вони обґрунтовують необхідність відходу від загального темпу навчального процесу і єдиної професіограми, натомість пропонуючи врахування особистісної унікальності кожної людини, широкого спектру траєкторій саморозвитку кожного студента, звільнення особистісної мотивації професійного самозростання майбутнього вчителя.

Література:

1. *Амонашвили Ш. А.* Основы педагогики сотрудничества. — К., 1991.
2. *Богуславський М.* Страсти по синергетике // Мир образования. — 1997. — № 5. — С. 17–21.
3. *Бойко А. М.* Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації (підготовка вчителя до формування виховуючих відносин з учнями): Навчально-методичний посібник. — К.: ІЗМН, 1996.
4. *Бойко А. М.* Теория и методика формирования воспитывающих отношений в общеобразовательной школе. — К.: Вища школа, 1991.
5. *Botkin I. W., Elmandra V., Malitra M.* No limits to learning. — Oxford, 1999.
6. *Global Education. From Thought to Action.* — ASCD: Alexandria, 1991.
7. *Добронравова І.* Філософія науки і синергетика освіти // Вища освіта України. — 2003. — № 2. — С. 7–12.
8. *Игнатова В. А.* Идеи синергетики и педагогика // Наука и школа. — 2001. — № 3. — С. 9–15.
9. *Козлова О.* Изменчивость и поиск устойчивости: синергетика и образование // Лицейское и гимназическое образование. — 1998. — № 2. — С. 66–68.
10. *Орлов А. Б.* Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практики: Пособие для студентов психологических факультетов. — М., 1995.
11. *Робуль О. М.* «Енергія сумісної дії» — на озброєнні сучасної науки // Тези виступів учасників Міжнародної наукової конференції «Наука. Синергетика. Освіта» (м. Суми, 22–23 вересня 2005 р.). — Суми, 2005. — С. 44–47.
12. *Робуль О. М.* Синергетика — глобальна інтегральна загальнонаукова методологія // Глобалізм глазами современника: блеск и нищета феномена: Материалы докладов и выступлений участников Международной научно-теоретической конференции (26–27 сентября 2002 года). — Сумы, 2002. — С. 74–76.
13. *Робуль О. М.* Феноменологія класного керівництва у сучасній педагогічній теорії і шкільній практиці // Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії: У 2 ч. / За ред. А. М. Бойко. — Ч. 2. — К.: ВІПОЛ, Полтава: АСМІ, 2004. — С. 449–479.
14. *Роджерс К.* Несколько важных открытий / В пер. Г. П. Гавриловой // Вестник Московского университета. — Сер. 14. Психология. — 1990. — № 2. — С. 58–65.

15. Цикин В. А., Брижатый А. В. Синергетика и образование: новые подходы: Монография. — Сумы: СумДПУ, 2005.
16. Черникова И. В. Формирование холистического мировидения в ноосферной науке // Психологический универсум образования человека ноэтического: Сборник статей. — Томск: Водолей, 1999. — С. 27–39.

Оксана Робуль. Синергетика как инновационная методология педагогического образования

Автор рассматривает достижения синергетики в современном образовании путем освещения особенностей инновационной синергетической методологии и содержания профессиональной подготовки будущих учителей. В статье представляется авторский взгляд на интерпретацию синергетики и синергетическое измерение личностно-гуманистической педагогической парадигмы, раскрываются основные законы реализации инновационного педагогического образования.

Oksana Robul. Synergetics as Innovative Methodology of Pedagogical Education

The author examines the achievements of Synergetic in the modern education showing the peculiarities of innovative synergetic methodology, content and technology of professional teacher training. The author's view on interpretation of Synergetic and synergetic dimension of personality-humanistic pedagogical paradigm is presented in the article. It is also shown the basic laws of innovative pedagogical education, the results of synergetic technology approbation in the teacher training process in the modern university.